

УДК 336.221.22

Коваль Ю.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Досліджено сутність категорії «фінансові ресурси» та її склад. Зроблено порівняльний аналіз категорій «фінансові ресурси держави» та проаналізовано джерела формування фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансові ресурси держави, централізовані фінансові ресурси, доходи державного бюджету.

Розвиток будь-якої держави обумовлює необхідність централізації певної частини фінансових ресурсів суспільства у безпосередньому розпорядженні держави. Основною економічною формою утворення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів служить бюджет країни, за допомогою якого держава акумулює грошові кошти для фінансування пріоритетних напрямів виробництва і соціального розвитку. Процес створення й використання фондів фінансових ресурсів для формування доходів державного бюджету є об'єктом фінансового прогнозування та балансових розрахунків і наукових досліджень.

Сучасні вчені, такі як В. Колесникова, К. Павлюк, В. Опарін, Т. Завгородній, В. Базилевич, по-різному трактують сутність категорії «фінансові ресурси держави».

Мета дослідження полягає у систематизації доступного матеріалу в галузі вивчення проблеми загальнодержавних фінансових ресурсів і виведенні висновків та узагальнень. Для досягнення окресленої мети необхідно виконати такі завдання:

- ✓ дослідити, як сутність категорії «фінансові ресурси» розкривають сучасні українські вчені-фінансисти;
- ✓ дослідити склад фінансових ресурсів держави та джерела їх формування;
- ✓ проаналізувати роль фінансових ресурсів у формуванні дохідної частини державного бюджету.

В економічній науковій і практичній літературі досі нема єдиної думки щодо визначення фінансових ресурсів і їх ролі у відтворювальному процесі.

У монографії К. Павлюка «Фінансові ресурси держави» зазначено, що фінансові ресурси повинні відповідати низці критеріїв. А саме, мають бути відомими:

- ✓ джерело створення фінансових ресурсів;
- ✓ форма виявлення фінансових ресурсів;
- ✓ цільове призначення фінансових ресурсів.

Із огляду на це, автор дав таке визначення: «Фінансові ресурси – це грошові нагромадження і доходи, які створюються в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) й зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення інших суспільних потреб» [9, 24].

В. Опарін зазначив: «Фінансові ресурси є лише передумовою створення відповідного валового внутрішнього продукту і не гарантують ні його створення, ні позитивних фінансових результатів» [8, 15].

Т. Завгородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко дотримуються наступного визначення фінансових ресурсів: «Це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання» [4, 404].

В. Базилевич та Л. Баластрик увели нове поняття, зазначивши, що в розпорядженні держави перебувають «централізовані фінансові ресурси»:

- ✓ бюджетної системи;
- ✓ державних фінансових інститутів (Центрального банку, державних фінансових органів, державних кредитних установ);
- ✓ централізованих і децентралізованих фондів цільового призначення [1, 16].

В. Колесникова під фінансовими ресурсами держави розуміє «податки і збори, одержані державою в процесі розподілу і перерозподілу валової доданої вартості, податки на споживання, неподаткові надходження та надходження від реалізації права власності держави, акумульовані в бюджет та цільових грошових фондах» [6, 8].

Враховуючи викладене, пропонуємо таке узагальнене визначення поняття «фінансові ресурси держави»: це грошові кошти, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання, трансформуються через відповідні фонди з метою виконання державою її основних функцій.

Потенційні можливості економічного розвитку кожної країни, а також України залежать від її ресурсного забезпечення. Усі елементи ресурсного потенціалу дуже важливі – і природні ресурси, і виробничі потужності, і кваліфікований персонал. Та все ж, на нашу думку, головне – це забезпеченість фінансовими ресурсами. Адже нестачу власних природних чи виробничих ресурсів, наприклад, можна компенсувати, придбавши їх за кордоном. Але це можливо тільки за наявності достатнього обсягу коштів. Базою для формування доходів державного бюджету України служать

фінансові ресурси країни. Фонди фінансових ресурсів об'єктивно є необхідною умовою процесу розширеного відтворення на всіх його стадіях і у всіх формах [6, 10–15].

У економічній науці виділяють кілька типів фінансових ресурсів: фінансові ресурси держави, фінансові ресурси місцевих органів влади, фінансові ресурси підприємства, фінансові ресурси населення.

Основні джерела формування фінансових ресурсів держави такі:

1. Національний доход.
2. Амортизаційний фонд.
3. Відрахування підприємств у централізовані фонди державного соціального страхування, інші позабюджетні фонди.
4. Національне багатство, залучене в господарський оборот (продаж золотого запасу країни, енергоносіїв тощо).
5. Надходження від зовнішньоекономічної діяльності держави, а також від продажу державних цінних паперів.
6. Надходження від населення у вигляді сплати податків, проведення лотерей, доходи від надання позик.
7. Кредитні ресурси національного банку як державний грошовий резерв, закріплений за національним банком у вигляді статутного, резервного та інших фондів.

Створення й використання фінансових ресурсів одночасно передбачає їхній рух. При переміщенні фінансових ресурсів їх відокремлюють від матеріальних цінностей. Проте рухові матеріальних цінностей завжди передують рух фінансових ресурсів.

Між розподілом фінансових ресурсів за джерелами формування є обернена залежність. Чим більша частина ресурсів у державі утворюється як ресурси накопичення, тим менша частина їх утворюється у результаті розподілу та перерозподілу. Проте дана залежність не є прямою. Основний фактор – темпи накопичення амортизаційних відрахувань. Якщо амортизаційні відрахування лише відображають просте відтворення вартості основних фондів, то кількість ресурсів накопичення у державі загалом буде незначною. Слід зауважити, що за планово-адміністративної економіки амортизаційні відрахування є основним джерелом фінансових ресурсів держави.

Найзначніша частка фінансових ресурсів створюється за рахунок прибутку, відрахувань на соціальне страхування та інші соціальні потреби. Велику частку становлять непрямі податки. Крім цього, частина фінансових ресурсів виражає перенесену вартість основних фондів (амортизаційні відрахування). Отже, основна частина фінансових ресурсів становить грошове надходження новоствореної вартості. За видатками або напрямками використання до фінансових ресурсів відносять:

- ✓ витрати на розвиток економіки;

- ✓ державні дотації та виплати різниці в цінах;
- ✓ витрати на соціальні гарантії населенню;
- ✓ витрати на соціально-культурні заходи;
- ✓ витрати на розвиток науки;
- ✓ пенсії і надання допомоги;
- ✓ витрати на оборону;
- ✓ витрати на управління;
- ✓ витрати на зовнішньоекономічну діяльність;
- ✓ витрати господарських структур на соціальні заходи;
- ✓ інші витрати господарських структур;
- ✓ витрати на обслуговування державного боргу;
- ✓ інші витрати бюджету.

На структуру фінансових ресурсів у державі впливає також податкова система, тобто той розмір перерозподілу первинної величини фінансових ресурсів, який здійснюють за допомогою податків. Перерозподіл за допомогою податків об'єктивно необхідний, але слід зазначити, що розмір податкових надходжень завжди визначається обсягом тих функцій у сфері економічного й соціального розвитку, які перебрала держава й законодавчо закріпила в конституції та інших нормативних актах. Розмір податків у фінансових ресурсах – це похідна від наявної фінансової системи. Структура джерел фінансових ресурсів в Україні впродовж 1991–2011 рр. характерна даними, наведеними у таблиці 1.

Таблиця 1

**Структура джерел фінансових ресурсів держави
протягом 1991–2011 рр., %***

Показники	Рік						
	1991	1995	1998	2001	2005	2008	2011
Прибуток	39,1	52,5	43,7	26,8	22,4	29,0	30,1
Прямі й непрямі податки з населення	9,5	19,4	16,8	19,6	24,5	26,6	28,1
Відрахування на соціальні потреби	15,3	13,8	12,1	16,2	18,1	17,4	18,5
Доходи від зовнішньоекономічної діяльності	–	9,1	1,0	0,8	1,2	4,5	4,9
Інші доходи	5,3	1,0	5,1	13,9	18,8	12,1	10,4
Амортизаційні відрахування	30,8	12,4	21,3	22,7	15,0	10,4	8,4

*Власні розрахунки автора на основі даних Міністерства фінансів України.

Найвищу питому вагу в структурі джерел фінансових ресурсів держави мав прибуток – його частка у фінансових ресурсах значно коливається:

якщо в 1991 р. вона становила 39,1%, в 2005 р. – лише 22,4%, то в 2011 – 30,1%. Це пов'язано насамперед зі зростанням собівартості продукції, робіт і послуг. Прямі й непрямі податки з населення займають друге за величиною місце в джерелах фінансових ресурсів – у 1991 р. їхня частка становила 9,5%, а починаючи з 2001 р. неухильно збільшувалася й у 2011 р. досягла 28,1%. Значну питому вагу у фінансових ресурсах становлять відрахування на соціальні потреби. Це найменш динамічне джерело фінансових ресурсів. У 1991 р. вони дорівнювали 15,3%, у 2008 р. – 17,4%, а в 2011 р. – 18,5%.

Важливою характерною рисою фінансових ресурсів є те, що вони, на відміну від грошових коштів, виражають не зміну форм вартості, а фінансовий результат процесу відтворення. Водночас – свідчать про наявні можливості економічного й соціального розвитку. Зі структурою джерел фінансових ресурсів тісно пов'язана й структура їх використання. Без розгляду структури використання фінансових ресурсів не можна одержати повного уявлення про їхній зміст і склад. Звичайно, фінансові ресурси використовують відповідно до потреб даного етапу розвитку економіки, фінансової політики держави та з урахуванням інших факторів – як внутрішніх, так і зовнішніх. Однак є загальні закономірності, обов'язкове дотримання яких – вимога системи управління економікою. Структура використання фінансових ресурсів в Україні протягом 1991–2011 рр. характерна даними, наведеними у таблиці 2.

Таблиця 2

**Структура використання фінансових ресурсів держави
протягом 1991–2011 рр., %***

Показники	Рік						
	1991	1995	1998	2001	2005	2008	2011
Витрати на розвиток економіки	27,6	39,6	29,2	33,6	31,4	32,9	38,1
Витрати на соціальні цілі	33,8	43,11	38,5	43,2	45,8	49,2	41,3
Витрати на оборону	1,7	2,2	2,7	2,5	2,6	2,8	2,1
Витрати на зовнішньоекономічну діяльність	0,8	2,7	3,4	3,9	4,1	5,1	4,6
Інші витрати	36,1	12,0	26,2	16,8	16,1	10,0	13,9

*Власні розрахунки автора на основі даних Міністерства фінансів України.

У структурі використання фінансових ресурсів найбільшу питому вагу мають витрати на соціальні потреби (на соціальну сферу за рахунок бюджету й господарських структур і на соціальні гарантії населенню). Від 1991 р. їх частка неухильно зростає. Якщо у 1991 р. вона становила 33,8%, то у 2011 р. – вже 41,3%. На другому місці за важливістю втрат – витрати

на розвиток економіки, динаміка яких є нестабільною і залежить від ситуації в країні у певний період її розвитку. Так, у 1995 р. ці витрати становили 39,6%, у 2005 р. – 31,4%, а у 2011 р. – 38,1%. За розрахунками, при збереженні наявних напрямків використання коштів на згадані потреби частка витрат на соціальні заходи у фінансових ресурсах матиме тенденцію до зростання. Такий рівень витрат є для держави обтяжливим і не сприяє зростанню економічної активності. Тому необхідні заходи щодо докорінного перегляду напрямків використання ресурсів на ці потреби.

Для розв'язання проблем формування й використання фінансових ресурсів як основи для формування доходів держави потрібна виважена, довготермінова стратегія держави щодо її розвитку та ролі у піднесенні національної економіки, яка б спиралася на інтереси основних суб'єктів підприємницької діяльності, відповідає потребам основної частини населення і відображала реальний стан у розв'язанні основних соціально-економічних проблем у країні. Економічно обґрунтоване використання податкових, інвестиційних та цінових механізмів сприятиме виходу з фінансової кризи, надходженню коштів до бюджету, збільшенню дохідності підприємств [9].

Отже, функціонування ринкової економічної системи в Україні можливе за умови зростання ефективності використання фінансових ресурсів. У сучасних умовах фінанси – складова фінансової системи держави. Використовувані ресурси, формуючи ресурсний потенціал у цілому, є часткою ресурсного потенціалу народного господарства в цілому чи окремих його галузей. Отже, ресурсне забезпечення залежить від ресурсного насичення країни у цілому [9].

В умовах адміністративної економіки елементами фінансової системи вважають децентралізовані фінанси (фінанси окремих підприємств чи їх об'єднань) та централізовані фінанси (ресурси держави). У ринкових умовах до фінансової системи доцільно вводити ресурси недержавної кредитно-банківської системи та фінансових ринків. Відповідно до згадуваних елементів визначають основні напрямки фінансової реформи в Україні: економічне обґрунтування структури державного бюджету; розвиток банківської системи, небанківських фінансових посередників та фінансових ринків; державне регулювання фінансових розрахунків окремих підприємств і кризи платежів.

Зміни у співвідношенні між бюджетними та фіскальними ресурсами стали безпосереднім наслідком систематичного зростання частки бюджетних коштів, яку спрямовують на обслуговування внутрішнього та зовнішнього боргу і вилучають із матеріальної бази фіскального регулювання. Ставши на шлях будівництва «фінансових пірамід», держава привела у дію механізм екстенсивного самовідтворення державної заборгованості [8].

Доходи бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів, що їх вилучає у фізичних та юридичних осіб і акумулює держава для виконання властивих їй функцій. Вони відображають економічні відносини між державою та юридичними й фізичними особами в процесі формування доходів фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження органів державної влади і державного управління. Базою для формування доходів державного бюджету України служать фінансові ресурси країни. Фонди фінансових ресурсів є об'єктивно необхідною умовою процесу розширеного відтворення на всіх його стадіях і у всіх формах.

In the article essence of category is probed «financial resources» and its composition. The comparative analysis of categories is done «financial resources of the state» and the analysis of sources of forming of financial resources is conducted.

Key words: *financial resources, financial resources of the state, centralized financial resources, profits of the state budget.*

Исследована сущность категории «финансовые ресурсы» и её состав. Проведен сравнительный анализ категории «финансовые ресурсы государства» и проанализированы источники формирования финансовых ресурсов.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, финансовые ресурсы государства, централизованные финансовые ресурсы, доходы государственного бюджета.*

Література

1. Базилевич В. Посилення ролі фінансів у трансформаційній економіці / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 5–10.
2. Бескид Й. М. Державний бюджет України: Методичні рекомендації. – Тернопіль, 2005.
3. Бутко М. П. Фінансові ресурси в умовах трансформації / М. П. Бутко, К. О. Білокур // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 23–32.
4. Завгородній Т. Державна економіка / Т. Завгородній, Г. Вознюк. – К.: Кондор, 2008. – 84 с.
5. Завгородня О. О. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів / О. О. Завгородня, В. М. Тарасович // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 19–25.
6. Колесникова В. Банковское дело: Учебник / Под ред. проф. В. И. Колесникова, проф. Л. П. Кроливецкой. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 480 с.
7. Матвієнко І. В. Банківське інвестиційне кредитування / І. В. Матвієнко // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 128–132.
8. Опарін В. М. Фінанси / В. М. Опарін. – Т.-К., 2002. – 164 с.
9. Павлюк К. Фінансові ресурси держави. Монографія / К. Павлюк. – К.: Ніос, 1998.